

emlékének, tisztelettel az iskolának, mely növendékeiben ilyen közszel-
lemet fejlesztett s becsüléssel amaz ifjúságnak, mely tanintézete emelé-
sében ily tevékeny részt vett.

Debreczen.

DÓCZI IMRE.

NÉPOKTATÁSUNK A VEGYES-HÁZBELI KIRÁLYOK KORÁBAN.

1. A népoktatásról általában.

Vannak olyanok, a kik könnyedén azt mondják, hogy *népoktatás-
ról* e korban nem is lehet szó, mert az csak a XVI. századdal veszi kez-
detét. Hát a keresztény egyház addig csak az *urak* egyháza volt? A *szeretet*
vallása talán a szegény embert, a népet kizárta kebléből, csak
a nemeseket fogadta be?

A keresztény egyház mindig különös gondot fordított a népre:
oktatta a gyermekeket iskolában, a felnőtteket a templomban, sőt az
egyházi rend tagjai közé is készséggel fölvette — a kor szokása ellenére —
a szegény nép gyermekeit is. — Egyik esztergomi zsinat már 1114-ben
korlátozni is akarja a tudományokban való oktatást és papságra való
felvételt. IX. Gergely pápa pedig magyarországi követéhez 1233-ban
épen panaszosan írja, hogy Magyarországon a papok közt rendkívül sok
a szolgálai származású. A papi rend — úgymond — csaknem csupa szol-
gákból áll.* Ezekből tehát biztosan lehet következtetni, hogy az egyház
gondoskodott a *népoktatásról*, mert különben a költözködési szabadság-
gal nem bíró és szegény nép gyermekeinek nem lett volna oly bő alkal-
muk a tanulásra, melyet maga e két adat feltételez még az Árpádok
korában.

Különben is az egész nyugot a tulajdonképeni népiskola eredetét
Nagy-Károlyig viszi fel, — habár annál is régebb — ki a népnevelés
fölvirágztatására egymaga annyit tett, mint elődei közül senki és utó-
dai közül kevesen, mert ő nemcsak azt rendelte el, hogy a papok a
városokban és *falukon* iskolát tartsanak, hanem megszabta tantárgyai-
kat is, s egyenesen arra buzdítja, és utasítja a papokat: «Gyűjtsék pedig
egybe nemcsak a *szolgaeredetű* gyermekeket, hanem a *nemesek* fiait
is.** Nem úgy hangzik-e e törvény — jegyzi meg egyik magyarzója —

* Fejér: Codex dipl. III. 2. 238. l.

** Stökl: Gesch. d. Pæd. 110. l. — Lányi: Magy. kath. klerus érdemei
I. k. 58. l. — Capitulare Aquis granense. A. 789. cap. 72. v. Gensan: Gesch.
d. Stiftungen 19. l.

mintha az iskolának addig épen *csak a népre* lett volna gondja s a nemeseket elhanyagolta; mert azok magán nevelők alatt is tanulhattak, s mintha a nép oktatását elrendelni fölösleges dolognak tartaná, mert az amúgy is megtörtént?!*

Továbbá tudva azt is, hogy a magyarok térítői épen onnét jöttek, hol e szabályok érvényben voltak a XVI. századig, hol a lelkészek és szerzetesek az egész középkorban versenyeztek egymással a népoktatásban, hol az iskolában már hemzsegték a tanulók: lehet-e azt feltenni, hogy ugyanazon buzgó ker. egyház, sőt — úgyszólván — ugyanazon emberek Magyarországon semmi gondot sem fordítottak a népoktatásra, az általános térítésnek, a ker. civilizációnak e legfontosabb és leg-hathatósabb eszközére?! «Azon szolidaritás után, mely az egyházi intézmények sajátja — mondja a katholicismus iránt ugyancsak nem részrehajló Ormós Zs. az árpádkori népoktatásról szólva — bátran lehet állítani, hogy az ezen korszakban más keresztény népeknél e téren észlelt jelenségek honunkban is fennállottak.**»

De a korszellem maga is arra enged következtetni, hogy népiskolának kellett létezni Magyarországon, s hogy egyáltalán akkor az oktatásban majdnem kizárólag a nép gyermekei vettek részt. A gazdag nemesség ugyanis kevésre becsülte, sőt egyenesen megvetette a tudományos képzettséget s azt hitte — mondja a legszavahihetőbb tanú: Verbőczy, — hogy *a nemesség a katonáskodásban áll.* — Azért az akkori fő és kisebb nemesek fiai még kiskorukban előkelő urak udvarába kerültek, hogy körükben és a táborban a gyakorlat útján, vitéz hadfiakká váljanak; az «elasszonyosító» iskolának pedig feléje sem néztek — annál kevésbé, mert a tanulmányok hiánya nem képezett akadályt a közéletben. — Ellenben a szegényebb néposztály derekasan felhasználta, sőt megragadta az emelkedésnek ezt az eszközét — az iskolát annyira, hogy — mint láttuk fönebb — maguknak az egyháziaknak is feltűnt e körülmény. Nem vakság vagy rossz akarat kell-e tehát azt állítani, hogy nem volt alsóbb fokú iskola azon időszakban, melyről egy protestáns író is lelkesedve mondja, hogy — közeliismerés szerint — kedvezőbb volt a tudományosságra nézve Magyarországon, mint Európa bármely más népénél. A mi jeles csak található volt a többi országokban elszórva, az mind Magyarországra, mint középpontba folyt össze. Tudománypártoló és tudós férfiak, a legtrikább írott s az új nyomtatott könyvek, az *alsóbb* és *felsőbb* iskolák épen úgy, mint a tudóstársaságok s a lakosoknak kiváló tudomány szeretete okozták, hogy a tanulmányoktól minden forrni látszott.***

* Emlékkönyv Mayer J. jubileumára, 61. l.

** Arpádkori Műv. stb. 216. l.

*** Wallaszky: Consp. Reipub. Litt. 95. l.

Hogy azonban még ezeknél is biztosabb adatokat előlegezzünk, egyszerűen hivatkozunk arra, hogy már a XIV. században nálunk, mint a németeknél, *községi iskolák* nyomaira is akadunk. — Egy XV. századbeli oklevelünk meg épen az összes szepességi tanodák igazgatójáról, mint egy tankerületi felügyelőről tesz említést; tehát *népiskolák* rendezett állapotát s a tanügyek virágzását bizonyítja. De nem kevésbé rendezett tanügyi állapotokra találunk az erdélyi szászoknál is, hol már 1351-ben erre vonatkozó intézkedéseket találunk a nagyszebeni káptalan szabályzatában; 1397-ben a medgyesi káptalan, 1438-ban és 1439-ben György erdélyi püspök, 1444-ben a brassói káptalan, 1487-ben a medgyesi káptalan rendelkezéseiben.

Mind ez adatokat és idézeteket csak azért bocsátottam előre, hogy mielőtt a részletekre térnék, már tisztában legyünk azon kérdéssel: egyáltalában lehet-e szó e korban *népiskoláról*. — S hiszem, sikerült azt — habár csak röviden és bevezetésképen is — bebizonyítanom, hogy *népoktatás* s így *népiskola* is volt kezdet óta Magyarországon. De lássuk részleteiben.

2. A XIV. és XV. századbeli népoktatás köre és tantárgyai.

Már az Árpádházbeli királyok alatt léteztek *egyetemek*, *székesegyházi*, *kolostori* és *plébániai iskolák*. — Az egyház és királyok ugyanis részint a papok képzése, részint a hivek megerősítése és felvilágosítása céljából a szükséghez képest egyre több-több iskolát állítottak. — Ez intézetek száma a XIV. században még a *községi* vagy *városi iskolával* gyarapodott, de a *plébániai* vagy *fárai* iskolákkal majd mindenben megegyezett, csak kissé jobban alkalmazkodott a gazdagabb polgárok (kereskedők, iparosok) igényeihez; azért némelyek megkülönböztetésül *polgári iskolának* is nevezik. Olaszországban ilyenek már a XII. sz. második felében keletkeztek, a többi országokban valamivel későbbben terjedtek el.

Egyébként a középkor különböző fokú tanintézetei közt nem lehet oly határozott válaszfalat vonni, mint a maiak közt; a mennyiben akkor nem volt meghatározott keretük az iskoláknak. Az egyház ugyan megszabta a tantárgyakat, de csak általánosan; a kivétel, a részlet a tanítókra volt bízva. Azért találunk néha kisebb helyeken is oly szépen fejlődött, eredetileg a népnek szánt iskolákat, hogy nagyobb városok is megirigyelhették tőlük. — Ellenkezőleg a most közép- vagy főiskoláknak nevezhető, akkori magasabb tanintézetek szintén foglalkoztak a kezdő vagyis *elemi* oktatással, mert növendékeiket maguk nevelték maguknak kezdetről fogva.

Tudjuk ezt különösen a *székesegyházi* vagy *káptalani* és a *kolostori* iskolákról. Tény ugyanis, hogy minden káptalan mellett volt iskola;

ezek némelyike több, másika kevesebb osztályból állott, a melyek közül egyik bizonyára az elemi tárgyakkal, másik a középiskola tárgyaival foglalkozott, végül a harmadik a főiskolát képezte. Ezt kétségtelenné teszik a káptalanok szervezete és szabályzatai, melyek legnagyobb részét maig is érvényben vannak; továbbá az azon korbeli, gyakrabban idézett és idézendő *canonica visitatiók* és *zsinati rendeletek*.

A *kolostorok* és *szerzetek* hasonlóképen voltak szervezve. Sőt sok kolostorban lassankint két külön iskola keletkezett: egy *belső*, zárdai (a kolostor falain belül), és egy *külső*. Amabban a jövődöbéli szerzeteseket, ebben a jövődöbéli világi papokat és világiakat oktatták. Mind a kettőnek közönségesen volt *alsó* és *felső* tanfolyama. Az alsó tanfolyamban vagy iskolában az *achen* kapituláré 789-ben *tantárgyakul* a következőket jelölte meg: zoltárok, hangjegyek, ének, naptári számítás (tehát vele kapcsolatban némi számtan) és grammatika.* Ezekben határozottan az *elemi* vagy *népiskola* tantárgyait ismerjük fel, habár nem egészen oly részletekben, mint azt ma már megszoktuk. A káptalanok és kolostorok *legfelsőbb tanfolyamait* azonban munkámnak más részében fogom ismertetni.

Mik voltak *tantárgyai* az akkori *plébániái* iskoláknak? — e kérdésben ez ideig eltérő nézetek uralkodtak. Volt oly író is, ki azt állította, hogy a népnevelés érdekében mindössze csak annyi történt, hogy a plébánosok a saját gyülekezetük ifjúságát a keresztény vallásban oktatták.** — Ha csak ennyit fogadunk el, akkor egyáltalán tagadjuk bármiféle iskola létezését is; holott az újabb történelmi adatok teljesen kétségtelenné teszik, mint az illető fejezetben látni fogjuk. Meg vagyunk ugyan győződve, hogy az elemi iskola bölcsői az egyházak szószékei és az ezek mellett eredetileg talán csupán vallásoktatásra szánt iskolák voltak; az első oktatást azonban a mindennapi élet és kor kívánalmainak megfelelőleg lassankint más, a műveltség elemeit képező világi tárgyakkal is kibővítették; épen úgy, mint azt a káptalani és kolostori iskolák tettek. Így terjedt ki a keresztény iskola mindig több és több tantárgyra.

I. Általán pedig az akkori népiskoláknak tantárgyai közt első helyen kell fölemlítenünk a *vallástant*, mint az egyházi tanintézeteknek tagadhatatlanul egyik főczélját.

Hogy ezt tanították mindegyik iskolában, arról bizonyára senki sem kételkedik; mellette szól maga azon körülmény is, hogy ha mindenütt nem is papok voltak a tanítók, de legalább a felügyeletet mindenütt, még a községi iskolákban is ők teljesítették.

* Johann v. Trittenheim: Chron. Hirsaug. ad a. 952. — Hepe i. m. 15. lap.

** Kiss Á.: A magyar népisk. tan. tört. 5. l.

A hitoktatást elrendelték az összes egyházi zsinatok, sőt az 1515-iki veszprémi papi-gyűlés némileg részletezi is az iskolai vallás-oktatás tárgyát s megújítja a szabályt, mely szerint mind a két nemű gyermek «úr imádságát, angyali üdvözetet, a hitvallás czikkelyeit tartozik tudni».* A Margit-legendában is azt olvassuk, hogy a kis Margit mindjárt az abc-vel együtt kezdé tanulni «Ave Mariát». — Ez azonban csak kezdete volt a hitoktatásnak, az idézett veszprémi zsinat is abban a meggyőződésben volt, hogy ezek oly elemek, a melyeket a legkisebb iskolás gyerek is tartozott tudni. — De a zsinat ennél többet is kívánt: a hittanból, csakhogy azokat nem részletezi már, hanem csak általánosságban mondja: tanítsák továbbá mindazt «a mi által az isteni félelemben, jó erkölcsökben s a lélek üdvére szükséges tudományban haladhatnak».

Németországban még a *zsoltárok* tanulása is szokásban volt az iskolában, legalább több zsinat fölemlíti, így a 789. és 801. *achen*i; Nagy Károly is elrendeli annak tanítását. — II. Jenő pápa pedig azt rendeli, hogy a tanítók az üdv tanában szorgalmasan oktassák az ifjúságot. Gerhardus Magnus, a XIV. században szintén azt mondja, hogy «kiválóan a szt. irás ismerete legyen egyik főtantárgy.**. Erről azonban hazai forrásaink nem tesznek említést; de bizonyosan föltehetjük, hogy a szentírást is tanították szokásos kivonatokban, a mint azt ma is teszik.

A leghatározottabban tehát annyit mondhatunk, hogy a Miatyánk Üdvözet, Hiszekegy — minden keresztény iskolában taníttatott; s valószínűleg ezek alapján, illetőleg velök kapcsolatban magyarázták a tanítók a *hit-* és *erkölcstant*, a mennyiben arra a nehéz tanmód még időt engedett, s a tanítók és lelkészek buzgalma azt megkivánta.

II. *Olvadás és irás.* Másik főtantárgy volt az *írás* és *olvasás*. Már az Árpádok korában is tanították olvasni és írni. Az 1309-ben Budán, Gentilis bibornok elnöklete alatt tartott zsinat pedig külön is említi a tantárgyak közt az *olvasást****. De ezt bizonyítja a Margit-legendá is, a melyben sz. Margitról azt olvassuk, hogy mikor még jól beszélni sem tudott, már tanulni kezdte az ABC-t. — Az 1374. nagyváradi és 1397. esztergomi egyházlátogatási jegyzőkönyvek ugyan a hét szabad művészetek elsejét a *grammatikát* említik rendes tantárgynak a székesegyházi és káptalani iskolákban; de ennek egyik részéül magát az *olvasást* tekintették, mint az a dolog természetéből következik, vagyis minthogy ők kezdőket fogadtak be iskoláikba, azokat mindenekelőtt olvasni kellett.

* Péterfi: Syn. Veszpr. 237. lap. — Lányi: Magyar Kath. Clerus. érd. 61. l.

** Lubrich A.: Nev. tört. II. r., I. k. 148. l. — Dr. Heppe: Das Schulwesen des Mittelalters 23. l. — Záféry: Népiskola, 1875. évf. 35. l.

*** Mon. Vat. Hung. I. r. 2. k. 282. l.

tanítaniok. — Turpin, egy XII. századbéli író, egyenesen úgy magyarázza, hogy a grammatika körébe tartozott a *betűírás, helyesírás és nyelvértés*.*

De talán az írást még sem tanították? kérdezhetné valaki, mint-hogy oly sokan nem tudtak írni a középkorban; még a főurak közt is találtak olyanok. Ez semmit sem bizonyít egyebet, mint azt, hogy az iskolák daczára volt elég tudatlan is abban a korban; de van ma is, habár kényszeroktatás létezik, s nem oly rég volt, mikor a statisztikai kimutatások szerint Magyarország lakónak legnagyobb része írni, olvasni nem tudott, s alig akadt egy-egy faluban 20% kivétel.

Ki merné ebből mégis azt következtetni, hogy 1868-ig nem voltak iskolák, és nem tanították írni, olvasni?

Nem is lehetett ez másképen, hiszen már II. Jenő pápa (826-ban) nemcsak a püspököknek, hanem *minden hitközségnek* meghagyja, hogy tanítókról gondoskodjanak, kik az *írásban*, szabad művészetekben és az üdv tanaiban oktassák az ifjúságot.** VI. Engelbert, kölni érsek, 1270-ben szintén fölemlíti a tantárgyak közt az *írást*. — Gerhardus Magnus, a XIV. század híres pädagogusa is a tantárgyak közt az *írást* külön említi. *Vergorius*, a Hunyadi-kor és ház jeles pädagogusa, szintén egyszerre említi a betűk és nyelvtan ismeretét, a melynek — ugymond — mindenkor nagy a haszna, kivált a tanulókra nézve. De — úgy látszik — nem mindenütt volt annak külön említése szokásban. Még oly fontos rendeletben sem tették ezt ki külön, mint a veszprémi 1515-ben, mely az egyházi rendbe való felvétel követelményeit állapítja meg. Nálunk csak a XVI. század egyházi intézkedései kezdik külön is említeni.

Azon körülmény is az *írás* tanítása mellett szól, hogy több XV. századbéli czéh u. m. a beregszászi és munkácsi magyar szabó-czéhek s az erdélyi szászok czéhszabályai követelték, hogy „a midőn aztán a tanuló apród-esztendeit eltölti, tartozik őt az ura felszabadítani s neki levelet adni”.*** Már pedig hogyan adhattak volna erről bizonyítványt, ha maguk a mesterek írni nem tudtak volna? Tehát a mesterekről fel sem tették akkor az ellenkezőt, miért tegyük hát mi fel azt rólok? Különösen ezt bizonyítják az e korból fenmaradt jegyzőkönyvek és községi számadások, a melyeket majdnem általán latinul s mind iparüző polgárok vezettek.

Lehetetlen is képzelní, hogy a XIV. és XV. században, a midőn rajongni kezdtek a klasszikusok iránt, a midőn valóságosan égett az egész művelt világ a tudományok szeretetétől, a midőn lázas tevékeny-

* Lányi: M. Clerus Erd. I. k. 68. l.

** Lubrich A.: Nev. tört. II. r., I. k. 148. l. — Dr. Heppé i. m. 26.

*** Századok IX. 201. l.

séggel írt és gyűjtött minden valamire való ember, a midőn az írás valószínűsége mesterséggé, kenyérkeresetté fejlődött, hogy éppen akkor az iskolákban az *írást* ne tanították volna.

III. Kétségtelen továbbá, hogy a XIV. és XV. század népiskoláiban a *számolást* is tanították. — Nagy gyengeségre mutatna azt hinni, hogy a mohácsi vész előtt a számtant nem tartották szükségesnek, illetőleg nem számították a szükséges általános ismeretek, tudomány-elemek közé; sőt ellenkezőleg: bizonyos mértékben éppen nélkülözhetetlenné tartották, mert akkor naptárak nem létében az iskolában nagy súlyt fektettek az egyházi időszámításra. — Azért rendelik már a Nagy Károly idejébeli capitularék, hogy a *számtannak minden részét tanulják*.* — II. Jenő pápa már fentebb idézett rendeletében azt mondja, hogy minden hitközségben az íráson és hittanon kívül a *szabad művészetekben* is oktassák az ifjúságot. Tudva levő dolog pedig az, hogy a *szabad művészetekben* a *számtan* is befooglaltatik.

A hazai zsinatok sem említik külön e tantárgyat. Így például az 1309. budai zsinat, mely Gentilis bibornok elnöke alatt tartatott, szintén csak általán a *tudományt* említi; az 1374. nagyváradai is csak a szükséges tudományokat említi, mint a melyek szokásban vannak.** — Hogy a szükséges elemi ismeretek alatt a számtant is érteni kell, azt eléggé bizonyítja — habár negative — azon rendelet is, melyet Oláh Miklós, az újkori kath. iskolák reformátora — több: megteremtője, 1560-ban a nagyszombati zsinatban adott ki; a számolást ugyanis ő sem említi külön, csak az «ismeretek elemeit». *Aeneas* és *Vergerius* a mi pädagogusaink, e tantárgyról külön is szólnak: az első hasznosnak, a második már szükségesnek mondja. S így kétséget kizárólag oda értették, tehát tanították a *számtant* is, mint az életben elkerülhetetlen szükséges ismeretet.

IV. Még egy kedvelt és elmaradhatatlan tárgya volt a XIV. és XV. század mindenfokú iskoláinak t. i. a *zene* vagy *ének*. Nem tagadjuk, hogy ezt legnagyobb részt vagy talán éppen csak az isteni tisztelet kedvéért tanították. — A falusi tanítónak ugyanis tanításon kívül egyszersmind kötelessége volt az isteni tiszteleteken, temetésekben s egyéb egyházi szertartásoknál közreműködni a tanuló ifjúsággal együtt; csupán városokban voltak a kántori teendők másra bízva, s akkor az volt az *énektanító* is.

A gyermekek közreműködésére pedig akkor nagyobb szükség volt, mint ma; mert orgona még a XVII. században is csak kevés helyen

* Capitulare Aquis granense. A 789. és 867. l. 7. 2., v. Gensan: Gesch. p. Stiftungen 19. l.

** Battyáni: Leges. Eccl. III. 254.— Mon. vat. Hung. I. k. 2. r. 282. l.

volt. — Másrészt pedig azért sem hanyagolták el a tanítók az énektanítást, mert bizonyos alkalmakkor tanítványaikkal énekelvén, az nekik mellékjövedelmöket képezte. A pápák és zsinatok is mind elrendelik az énektanítást, sőt még az énektanításra szánt órákat is kijelölik. — Azért megaláljuk azt szt. Gellért iskolájától kezdve mindenütt.

Mily énekeket tanítottak az iskolában? Alig járunk messze az igazságtól, ha e kérdésre azt feleljük, hogy *egyházi énekeket*. — Késmárk számadás könyvei 1482. és a köv. években a Salve Reginát névszerint is fölemlítik, minthogy annak elénekléseért a tanító jutalmat kapott. Régi lithurgikus művekben az egyházi *kant* egyenesen *scholának* nevezik. A Margit-legenda csak annyit mond az énektanításról: «és kevés időnek utánna igen jól kezdte tanolny és *énekelny* az egyéb kysded leányokkal».

Kétségkívül ezen korban is megvolt az a szokás, hogy a szegény tanulók bizonyos napokon házról-házra jártak, énekeltek és kértek valamit. És mivel az ily alkalmakkor előadatni szokott ének «*Patris sapientia*» szavakkal kezdődik, e szokást *patrizálásnak* nevezték (még a Peleskei nótáriusban is előfordul). — Előkelő egyéniségeket is megtiszteltek alkalmilag ily énekekkel, természetesen némi ajándék reményében. — Ez volt a *recordatio* = megemlékezés. Még az én gyermekkoromban is megvolt falún (Somogy megyében) az a kegyeletes szokás, hogy bizonyos ünnepek közelédtével a tanító betanította a nagyobb fiúkat alkalmi énekekre, azok estefelé végig jártak a faluban, a jobb házak ablakai alatt énekeltek a betanított darabot s várták az ablak megnyitását, honnét néha nemcsak pénz, hanem kalács is hullott. A gyűjtött pénzt lelkiismeretesen elhozták a tanítónak s ez atyailag felosztotta a kis művészek között.

V. Mit tanítottak még ezenkívül a népiskolában a *szabadművészetek, szükséges tudományok* czíme alatt, azt bizonyosan meghatározni nem lehet; úgy azt sem, hogy a *grammatikai* oktatásban a népiskolában mennyire haladtak, mert ezt semmiféle szabályzat meg nem állapította. *Vergorius*, kinek munkája nálunk irányadó volt, *szabad tudományoknak* azokat nevezi, «melyek a szabad emberhez illenek, melyek a bölcseséget gyakorolják vagy munkálják, melyek a testet és lelket minden jóra hajtják, melyekből az emberre tisztelet és dicsőség származik. Kell tehát, hogy gondunkat kora gyermekségünktől fogva ezekre irányozzuk és a bölcseségre minden iparkodással törekedjünk». Külön szól azután a *betük* és a *nyelvtan* ismeretének, a *vitatkozás*, *szónoklattan*, *költészet* és *zene*, a *számítan* és *mértan*, a *csillagászat*, a *természettudományok*, az *orvosi* és a *jogi* tudományok, végül a *hittudomány* szükséges és hasznos voltáról.

Aeneas Sylvius szintén azt ajánlja, hogy a nemzet nyelvén kívül

a *latin nyelvet* is kell tudni; azután a nyelvtan tanulására ad bővebb utasítást; majd a retorikát és dialektikát mondja szükségesnek, a zenét, mértant, számtant és csillagászatot hasznosnak.

Ez elvekhez alkalmazkodtak természetesen már a népiskolában. Kiki annyit közölt e tantárgyakból növendékeivel, a mennyit épen jónak látott. Az tény, hogy a *latin nyelvet* majdnem minden iskolában tanulták, de némely helyen, még kisebb községben is — a görögöt, sőt a héber nyelvet is előadták, míg más nagyobb városban talán az elemi ismereteken sem mentek túl.* — Ez részben az iskolafentartótól, részben az illető tanító képességétől függött. Egyik helyen egyiknek, másik helyen másiknak volt ambíciója az általános színvonalon való felülemelkedés. — Így tudjuk pl., hogy Németországban a gaudersheimi és quedlinburgi nő-zárdában is Vergiliust és Terentiust olvasták a leánykák. — Így volt, mindensetre nálunk is, mert a Margit-legendában úgy olvassuk, hogy «Soror Katerina vala szent Margit asszonynak mestere, hogy ki őtet tanéa először *deákul*». Tehát még a női klastromokban is tanították a latin nyelvet, annál inkább a férfi szerzetes-házakban vagyis klastromi iskolákban és székesegyháziakban, hol a tanításnak egyik s talán főczélja volt a papnevelés; a papoknak pedig a latin nyelvre szükségük volt és van ma is. De a községi latin számadás könyvek is azt bizonyítják, hogy az iskolában latinul tanultak, mert különben egyszerű kézművesek nem lettek volna képesek terjedelmes számadásokat latinul vezetni.

Tény az is, hogy a keresztény vallás a tudományok meghonosítása nélkül nem volt állandó sehol, de nálunk sem lett volna az. Mátyás korának egyik jellemzője meg épen azt mondja: «A magyar nép értelmi műveltségének magasnak, magasabbnak kellett lenni ama korban, mint ma».** Egy protestans író pedig Pelbárt, — egy XV. századbeli szerzetes — műveinek tanulmányozása után így kiált föl: «Ez a magyar nép akkori értelmi fejlettsége mellett a legfényesebb bizonyíték!» Nem lehet-e tehát az ily értelmi fejlettségből is biztosan következtetni a népiskolák virágzó állapotára? Nem lehet-e állítani a legnagyobb valószínűséggel, hogy a népiskolában a jobb tanítók a kimutatott négy tantárgyon kívül *egyéb* tárgyakra is kiterjeszkedtek, s hogy a tanítóknak legalább egy része alkalmmilag — mint ma is, — a gyermekek ismeretkörének tágítására, talán némi *reál-oktatásra*, talán a *történet, természetrajz* stb. elemeire is áttért? Bár ma se volna az a sok szakkönyvecske, az a sok tantárgy az elemi iskolákban, a melyek testi, lelki nyomorékká törpítik a szegény gyermeket!

* Frankl V.: Hazai és külföldi Isk. 16: 1.

** Emlékkönyv dr. Mayer J. Jubil. 72. 1.

Végül még fölemlítjük, hogy a női kolostorokban a *kézimunkát* is tanították. Így olvassuk a Margit-legendában: «annak utána elmegyén vala ez szent szűz a sororokhoz a *mivelő házba* (munka-terembe)». — Tudjuk pedig, hogy e munka főképe az egyházi ruhák, díszöltönyök készítésére terjedt ki; tehát fontak, szöttek, varrtak és hímeztek, még pedig, mint azt a korbeli maradványok mutatják, elég ügyesen. Egyébként is a kézimunka akkor inkább divatban volt az előkelők, sőt fejedelmek udvarában is, mint ma csak a középosztály női közt is. «Különösen az egyszerűség és szerénység volt az, a mi az akkori udvarainknál nevelt nőket ékesítette, s ezen egyszerűség odáig ment, hogy a házi iparnak egyes ágait magok a főrangú nők mívelték.»* Hol vagyunk ma e tekintetben?!

Ime tehát azokat a tantárgyakat találjuk a magyar népiskolában, a melyeket akkor más művelt nemzetek is tanítottak elemi iskoláikban.

GYULAY BÉLA.

(Folytatjuk).

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA A FORRADALOM UTÁN.

(1849—1860.)

Az előkészítő osztályban a növendékek a gymnasium negyedik osztályának tárgyait tanulták; felmentettek a görög nyelv alól; a latint azonban kötelesek voltak tanulni. Ezen kívül gyakorolták a rajzot, szépírást, éneket és zongorát.

Az elméleti kiképzés folyama kapcsolatos a gymnasium V. és VI. osztályával. A két év alatt a képezdei növendékek a gymnásiumi növendékekkel tanulják a vallástant, német nyelvet, magyar írály és irodalmat, világtörténelmet és természettudományokat. — Külön tanulják a rajzot, éneket és zongorát, módszertant, katechetikát, népszerű nevelést, egészségtant, magyar történelmet, földrajzot s a gyakorlatiasan alkalmazott számtant; a kertészetben való útmutatást, a gymnastikai gyakorlatot és az orgonálást.

A gyakorlati tanfolyam a gymnasium VII. és VIII. osztályával van kapcsolatban. Ezekkel együtt tanulják a vallástant, német nyelvet, magyar nyelvet, történelmet és természettudományokat. — Külön tanulják a gyakorlati tanításból némely pótlékos elméleti intéseket, folytonos

* Komlóssy: Bosnia és Hercegovina. 88. l.